

Національний університет «Одеська юридична академія»

Робоча група з питань розвитку кримінального права
Комісії по правовій реформі при Президентові України

Робоча група з питань кримінального та кримінального процесуального права
Науково-консультативної ради при Голові Верховної ради України

Південний регіональний центр Національної академії правових наук України
Кафедра кримінального права НУ «ОЮА»

Одеський місцевий осередок ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції,

*присвяченої 25-річчю утворення
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

**м. Одеса
9 грудня 2022 р.**

«Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 9 грудня 2022 року. Укладачі: Є.Л. Стрельцов, В.П. Кедик. Відп. редактор Є.Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. – 214 с.

У збірнику представлені тези доповідей та повідомлень, які були оприлюднені на міжнародній науково-практичній конференції «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану», присвяченій 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія», яка відбулась 9 грудня 2022 року на базі Південного регіонального центру Національної академії правових наук України та кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». Збірник розрахований на науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів, магістрантів та студентів, практичних працівників, всіх, кого цікавлять сучасні проблеми кримінального права.

Відповідальний за випуск:
д.ю.н., професор Є.Л. Стрельцов

Тези друкуються в авторській редакції. Відповідальність за зміст поданого матеріалу несуть автори.

<i>Кріпак Н.Г.</i> ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В ЗАРУБІЖНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	178
<i>Купенко А.І.</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	180
<i>Лупу В.С.</i> ТА ФУНКЦІЇ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....	183
<i>Мазур Ю.С.</i> ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО УЧАСТІ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ.....	186
<i>Мархайчук Д.М.</i> ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	188
<i>Наливайченко В.О.</i> МАРОДЕРСТВО: ЧИ ВСІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ, СКОЄНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ, Є МАРОДЕРСТВОМ?	191
<i>Рачок А.І.</i> ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СЕРЕДНЬОВІЧЧІ.....	193
<i>Саїк О.Б.</i> ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА, ЯКА ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	195
<i>Стащук А.Ю.</i> КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ.....	197
<i>Тарасенко М.Л.</i> ОСОБЛИВОСТІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ.....	200
<i>Філімончук М.О.</i> КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ.....	203
<i>Штанько Ю.А.</i> ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	206
<i>Ядаменко О.О.</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАРОДЕРСТВО ТА ІНШІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД.....	208
<i>Язаджи В.С.</i> ПРОГАЛИНИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СФЕРІ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОГО РУХУ.....	210
Streltsov Yevgen. CRIMINAL LAW IN THE CONDITIONS OF THE EMERGENCY (CONFERENCE PRESENTATION)	212

Філімончук М. О.,
студентка 5 курсу магістратури,
факультету «Цивільної та
господарської юстиції»
Національний університет «Одеська
юридична академія»

науковий керівник: кандидат юридичних
наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права Національного
університету «Одеська юридична
академія» **Кедик В.П.**

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку вітчизняне законодавство задля забезпечення безпеки громадян і захисту конституційного ладу України передбачає можливість запровадження надзвичайного стану. Надзвичайний стан ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» визначається, як особливий правовий режим [2].

Як і в багатьох державах світу, інститут надзвичайного стану в Україні є важливим елементом правової системи нашої країни. Наявність вказаного інституту обумовлено виникненням надзвичайних обставин різного характеру, у тому числі природного, техногенного, соціально-політичного, кримінального походження, і потребою тимчасово змінити правовий статус органів управління та інших суб'єктів суспільних відносин, визначити додаткові заходи та обмеження, що застосовуються з метою стабілізації та подальшої нормалізації обстановки по всій території України чи окремих її місцевостей.

Характерними ознаками надзвичайних ситуацій, що становлять фундамент для встановлення різних видів надзвичайних правових режимів, є: масштабність, динаміка розвитку, суспільна небезпека, тяжкі наслідки для громадян, що перебувають на даній території, тривалі реальні внутрішні та зовнішні загрози безпеці. Як важливий елемент режиму надзвичайного стану розглядається система надзвичайних заходів, що вказують на сукупність норм та адміністративно-організаційних дій, що здійснюються органами державної влади з метою обмеження прав людини та громадянина, а також організацій, покладання на них додаткових обов'язків.

Закріплюючи перелік прав і свобод, які можуть бути законно обмежені в умовах надзвичайного стану, законодавець відштовхується від наступного: це має сприяти нейтралізації, ліквідації загрози безпеці особи, і вони мають бути порівнянними з можливістю дійсного обмеження прав і свобод. А також не варто залишати поза увагою і ряд прав і свобод, які не підлягають обмеженню. У період дії режиму надзвичайного стану основним методом регулювання суспільних відносин є публічно-правовий, при цьому пріоритетом користуються державно-адміністративні правовідносини, які мають вертикально-владний характер.

Слід зазначити, що побудова правової демократичної держави вимагає суворого дотримання режиму законності та правопорядку, припинення різного роду правопорушень та злочинів, профілактики злочинності, усунення причин та умов, що сприяють скоєнню кримінальних правопорушень.

Найважчі криміногенні процеси в умовах надзвичайних ситуацій дозрівають, як правило, на ґрунті кризи, що складається на певній території після закінчення лиха. Цілком природно, що кримінальні правопорушення відбуваються і безпосередньо у момент розвитку кризової надзвичайної ситуації. Такі кримінальні діяння важко піддаються дослідженню, оскільки під час надзвичайної ситуації майже повністю відсутня можливість встановити факти та обставини їх вчинення. Практика показує, що виявляються лише поодинокі випадки подібних злочинних

посягань і, як правило, це відбувається у разі затримання злочинця на місці скоєного кримінального правопорушення.

Із початком війни в Україні було введено воєнний стан [3], а згодом прийняті закони, які змінили Кримінальний кодекс України (КК), посиливши кримінальну відповідальність за ряд злочинів в умовах воєнного стану [1]. Воєнний та надзвичайний стани мають певні особливості та відмінності у застосуванні. Проте, для України актуальним залишається воєнний стан.

Відповідно до ст. 11 Кримінального кодексу України (далі – КК), регламентовано поняття «кримінальне правопорушення», що залишилося без змін і у період дії в Україні воєнного стану [1]. Чинною залишається і класифікація кримінальних правопорушень, які, згідно ч. 1 ст. 12 КК поділяються на кримінальні проступки і злочини [1]. Проте, для того, щоб ефективно реагувати на ситуацію, що швидко змінюється, виявилось недостатнім тих норм, що вже містяться в Кримінальному кодексі. Були потрібні інші, що більш жорстко реагуватимуть на порушення в умовах воєнного стану [6, с. 59].

Із 7 березня 2022 року Законом № 2117-IX внесено зміни до КК щодо посилення відповідальності за злочини за ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК, вчинені в умовах воєнного стану [4]. Аналогічні зміни 8 березня 2022 року передбачені й за грабіж, розбій, вимагання, а також розтрата й заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (корупційний злочин), які вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Всі ці злочини кваліфікуються одразу за ч. 4 відповідної статті (186, 187, 189, 191 КК) як особливо кваліфіковані [4].

Іншим Законом №2113-IX, що також набув чинності 7 березня 2022 року, викладено в новій редакції ст. 111 та 113 КК, які передбачають кримінальну відповідальність, відповідно, за державну зраду та диверсію [5].

Отже, в кримінальному законодавстві відбулося посилення відповідальності за скоєння кримінальних правопорушень в умовах військового чи надзвичайного стану [7, с. 185].

Привертає увагу те, що законодавець уживає дещо різні поняття в ст. 67 КК – «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану», а в нових кваліфікуючих ознаках ст. 185, 186, 187, 189, 191 – «в умовах воєнного стану». У нових редакціях статей 111 (державна зрада), 113 (диверсія) також уживається поняття «в умовах воєнного стану».

Водночас Закон № 2113-IX, яким ці статті викладено в новій редакції має назву «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану».

Тобто застосовано поняття «дія режиму воєнного стану». Всі злочини державної зради або диверсії в період дії правового режиму воєнного стану необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111 або ч. 2 ст. 113 КК відповідно. Обидва згаданих закони від 3 березня 2022 року дозволяють установити більш справедливу кримінально-правову реакцію держави, у тому числі на численні задокументовані діяння російських військових.

Зазначимо, що найбільш очевидною причиною кримінальних правопорушень, що скоюються в період надзвичайних ситуацій, є перевищення меж крайньої необхідності. Як ми зазначали вище, проблема з усією гостротою постає, як правило, після лиха, коли люди починають повертатися до місць проживання, а обставини, що порушили звичний життєвий уклад, ще не усунуті. У теорії антикризового управління криза часто розцінюється як порушення соціально-організаційного порядку, що загрожує нормам та цінностям соціального буття.

При надзвичайних ситуаціях така дезорганізація життя має кримінологічно значущі наслідки подвійного характеру.

По-перше, під впливом кризи в регіоні лиха складаються обставини, що сприяють, а в деяких випадках, що провокують формування протиправної мотивації у мешканців постраждалих територій.

По-друге, через руйнування і втрати виникають умови, що полегшують скоєння злочинних діянь. Серйозною обставиною активізації злочинності під час надзвичайних ситуацій є зростаючий рівень тривожності у суспільстві. Це зрозуміло, з одного боку, незадоволеністю основних потреб та інтересів, з іншого – невизначеністю найближчих перспектив існування для більшості жителів регіонів лиха. Руйнування, завдані надзвичайною ситуацією, пов'язуються як із втратою житла і майна, так і втратою джерела доходу. Гостра потреба, яка спіткала громадян незабаром після лиха, сприймається ними не як тимчасовий стан, який необхідно «перетерпіти»,

а скоріше як спосіб життя, який очікує їх у найближчому майбутньому. Зростанню кримінальної загрози сприяє характер ситуації, у якій відбувається взаємодія зазначених обставин.

Надзвичайна ситуація, як правило, може спровокувати зростання агресії у суспільстві, зумовити поширення жорстоких насильницьких посягань, вносить елементи дезорганізації у всі сфери соціального буття територіальних утворень всередині зони лиха, паралізує соціальну інфраструктуру, що полегшує реалізацію злочинних намірів.

Отже, для створення умов для забезпечення національної безпеки необхідне регулювання високих стандартів життєзабезпечення, запобігання техногенним та природним катастрофам, по можливості виключення виникнення надзвичайних ситуацій та нівелювання причини для скоєння кримінальних правопорушень. Все це є найголовнішим завданням держави. Проблема створення цих умов має комплексний характер, і вирішення її потребує виваженої координації дій органів державної влади на різних рівнях, що передбачає забезпечення близької взаємодії держави та представників бізнесу в рамках державно-приватного партнерства, активної співпраці із зацікавленими сторонами на міжнародному рівні. Як ми виявили, нині в Україні актуальним є режим воєнного стану, за умов якого законодавцем було певним чином змінено КК України, яким посилено заходи відповідальності за певні види кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25. Ст.31.
2. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. ст.176.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закону України від 12 травня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. ст.250.
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 березня 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 02.12.2022).
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 3 березня 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 02.12.2022).
6. Коваль А. А., Самойленко М. Аналіз змін до кримінального кодексу в умовах воєнного стану. *Юридичні моголянські читання : Всеукр. наук. - практ. конф. : програма та тези / ЧНУ ім. Петра Могили*. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. С. С. 58-63.
7. Нікітенко В., Барабаш Г. Застосування кримінального права в умовах воєнного стану: відповідальність за мародерство та інші злочини. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану : збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції)*, (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 184-185.